

uvedeného výzkumu narušuje nesouměřitelnost akademického a laického či populárního vědění a nabízí horizontální perspektivu, kdy se všichni účastníci stávají aktivními subjekty. Hlas zkoumaných má stejnou váhu jako hlas iniciátorů výzkumu. Použití PA pak klade důraz na „smyslové vědění“ (s. 278) a expresivitu jeho vyjádření, kdy jedním z důležitých výstupů je přístupnost výsledků výzkumu širokému publiku. Součástí tohoto konkrétního etnografického výzkumu bylo vedle rozhovorů i uspořádání workshopů, na nichž účastníci (sexuální pracovníci, starousedlíci a mládež z ohrožených čtvrtí) vyjadřovali své názory prostřednictvím uměleckých forem. Kapitola O'Neill obsahuje ukázky vzniklých koláží, takže čtenář není o nic ochuzen.

Podle autorky byly hlavními výstupy PAR a PA „... změny v místní politice ...; výstava uspořádaná v The New Art Gallery ve Walsallu a články o výstavě a výzkumném projektu v tisku; pochopení role umění ve výzkumu (kulturní sociologie) komunit, zvláště ve vztahu s kulturní rozmanitostí a vzniku praxe jako cílevědomého vědění; tvůrčí způsoby práce s lidmi, jimiž došlo ke zviditelnění jejich zájmů a nápadů pro změnu.“ (s. 282) O'Neill uvádí i přehled toho, jak skupiny vnímaly danou situaci v ohrožené čtvrti (u všech skupin byla např. centrální otázka bezpečnosti) a předkládá konkrétní doporučení, která byla společně zformulována. Důležitým výstupem takto vedeného výzkumu je podle autorky především to, „(...) že se vypořádáme se sexuální a společenskou nerovností u „stereotypních subjektů“ výzkumu.“ (s. 290)

Uvedený přístup velmi dobře ilustruje klíčový transformativní nárok kulturních studií, která se, oproti některým tradičním proudům sociologie, nespokojují jen s porozuměním realitě, ale vyžadují, konsensuálně vyjednávají a aktivně nabízejí změnu stávajícího řádu.

Závěrem lze říci jedno. Sborník tematicky vychází vstříc současné odborné po-

ptávce a neměl by uniknout zájmu těch, kteří chtějí poznat mnohostrannost kulturních studií. Těžko posoudit, zda je leda-bylost jeho překladu důsledkem souhry nešťastných náhod, nebo tlaku na vysokou produkci bez ohledu na úroveň kvality uvnitř konkrétního nakladatelství. Zůstává tedy otázkou, zda se české vydání sborníku stane užitečnou příručkou kulturně orientovaných teoretiků a výzkumníků, nebo spíše předmětem jejich kulturní analýzy *par excellence*.

Veronika Frantová

Hana Hašková, Zuzana Uhde (eds.):
Women and Social Citizenship in Czech Society: Continuity and Change

Prague, Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic 2009, 245 s.

Cílem knihy, která se skládá z šesti kapitol (jedné teoretické a pěti studií), je ukázat, jak institucionální kontext a ideologie péče ovlivňují možnosti žen požívat plná občanská práva a rovné příležitosti v České republice. Kniha se řadí mezi publikace, které se zaměřují na zkoumání konkrétních komponentů práv v kontextu jasně definovaného státního celku. (Pro přehled teoretického rozsahu práv založených na občanství viz kupř. T. Janovski, B. Gran. „Political Citizenship.“ Pp. 15–18 in E. F. Isin, B. S. Turner (eds.). *Handbook of Citizenship Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage 2002). Nejedná se o teoretickou studii, ale spíše o soubor přehledů týkajících se jednotlivých aspektů péče jako redefinované kategorie sociálního občanství. Sociální občanství je v knize redefinováno jak explicitně (v úvodní teoretické kapitole), tak především implicitně, v jednotlivých kapitolách, které odmítají klasicky liberální striktní oddělování jednotlivých práv (sociálních, politických, občanských) jako (na základě prezentovaných dat) evidentní mýtus. Kniha tak souzní s jedním ze zá-

kladních požadavků na redefinici nejenom sociálního občanství vznesenou nejnověji Marthou T. McCluskey („Razing the Citizen: Economic Inequality, Gender, and Marriage Tax Reform.“ Pp. 276–277 in L. C. McClain, J. L. Grossman (eds.). *Gender Equality – Dimensions of women's equal citizenship*. Cambridge, New York: Cambridge University Press 2009).

Kniha představuje dílčí výstup dlouhodobého mezinárodního projektu FEMCIT (blíže viz např. H. Hašková. „Gender a občanství v multikulturní Evropě.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 8, 2007 (1): 56–60, či B. Nyklová. „Zpráva z doktorandského kurzu a workshopu FEMCIT – Výzkum genderovaného občanství a ženských hnutí v multikulturní Evropě; Praha, 10.–13. června 2008.“ *Sociologický časopis / CSR* 45, 2009 (1): 223–225). Předmluva H. Haškové a Z. Uhde nastiňuje pozadí tohoto projektu a jeho výzkumný záměr – zmapování vlivu soudobých ženských hnutí (za posledních 50 let) na koncept občanství v multikulturní Evropě. Editorky definují občanství jako práva a povinnosti, jako cestu k politické a ekonomické participaci, sociálnímu zabezpečení a kulturní integritě a hlásí se k ideálům přerozdělování a uznání postulovaných Nancy Fraser jako nezbytných pro plnohodnotné občanství. Jedním z praktických cílů projektu je položení teoretických a empirických základů umožňujících kladení důrazu na citlivost k genderovým a multikulturním stránkám občanství. Z hlediska tématu knihy – sociálního občanství (tj. jedné z šesti dimenzí občanství, jimiž se projekt zabývá – dále např. politická, etnická, intimní) – je klíčovým prvkem péče (zde především péče o děti) a její předdefinování jako práce, hodnoty a předmětu veřejné odpovědnosti.

Úvodní kapitola Z. Uhde a H. Haškové začíná péči do rámce genderově spravedlivého občanství a teoreticky celou knihu ukotvuje. Řešení péče o děti autorkám slouží jako ukázka vychýlení sociálního občanství především v neprospěch určitých

skupin žen. Ono vychýlení je v obecné rovině zapříčiněno používáním ideálu nezávislého občana (sic!) pracujícího za mzdu a hlavně dělením na soukromou a veřejnou sféru, přičemž péče je konceptualizována jako soukromá individualizovaná zodpovědnost. Diskuzí různých, někdy protichůdných feministických přístupů dochází autorky k formulování požadavku péče jako veřejné zodpovědnosti mimo dichotomii soukromého a veřejného, která vyžaduje přerozdělení zdrojů i uznání. Mezi diskutované přístupy patří například přístupy preferující rovnost či požadující institucionální zajištění péče (školky apod.) versus přístupy obhajující nutnost uznání rozdílnosti mužů a žen a požadující řešení péče sociálními a jinými dávkami, čímž dochází k zakonzervování genderového řádu. Dále jsou zmíněny přístupy zpochybňující relevantnost občanských práv v globalizovaném světě, přístupy akcentující rozdíly mezi ženami a přístupy věnující se komodifikaci péče v tržním prostředí.

Péči autorky nahlížejí jako sociální právo. Pojetí péče v ČR je podle autorek hybridem, který na jedné straně dlouhou délkou mateřské a rodičovské dovolené v kombinaci s předpokladem, že pečovatelkou o dítě/děti bude žena, neodstraňuje diskriminaci žen na trhu práce ani platový rozdíl mezi muži a ženami. Na straně druhé pak genderovým zkrácením systému sociálního zabezpečení a nízkými rodičovskými dávkami nezabraňuje ekonomické závislosti žen, případně jejich marginalizaci (především žen – hlav neúplných rodin). Tento příklad potvrzuje, že začlenění péče do sociálního občanství je pro genderovou rovnost zásadní.

Přestože se literatura použitá v úvodní kapitole vztahuje především k praktičtější dimenzí péče o děti v ČR, hlavní teoretické zaměření je jasné. Autorkám se na velice malém prostoru daří alespoň zmínit zásadní obraty ve studiu sociálního občanství – od evolučního modelu práv T. H. Marshalla („Citizenship and Social Class.“

Pp. 67–127 in T. H. Marshall. *Sociology at the Crossroads and Other Essays*. London, Melbourne, Toronto: Heinemann, 1963), po postupné kritiky konceptu vyplývající mimo jiné i z Marshallova ignorování genderového rozměru problematiky. Námitka proti evoluční řadě práv, jak ji identifikoval Marshall, je mimo jiné založena i na poukázání na její neplatnost v případech, kdy je na místo zdánlivě genderově neutrálního „občana“ dosazena „občanka“, neboť ženy v řadě společností dosáhly daleko dříve některých sociálních práv namísto práv čistě občanských a politických (viz např. J. L. Grossman. „Pregnancy and Social Citizenship.“ Pp. 233–250 in L. C. McClain, J. L. Grossman (eds.). *Gender Equality – Dimensions of Women's Equal Citizenship*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2009, nebo A. S. Orloff. „Gender and the Social Rights of Citizenship: the Comparative Analysis of Gender and Welfare States.“ *American Sociological Review* 58, 1993 (3): 303–328). Autorky nicméně nepostupují tak důkladně jako kupříkladu zmíněná Ann Shola Orloff (op. cit.), která nabízí ucelený obraz teoretického začlenění genderu do rámce analýz zdrojů moci, aby mohla následně podat komparativní analýzu sociálního občanství. Orloff rozšiřuje tři hlavní dimenze této analýzy o dopady stratifikace na genderové vztahy prostřednictvím sociálního zaopatření ze strany státu a začlenění rodiny do původní dichotomie stát-trh a přináší i kritiku jednostranné podpory dekomodifikace jako příznivé podmínky pro vznik a nárokování sociálních práv. Bylo by zajímavé zjistit, kam by autorky zařadily ČR v jednotlivých sledovaných obdobích z hlediska dělení států blahobytu na liberální, sociálně-demokratické a konzervativně-korporativní, reziduální a institucionální, neboť jejich kritika české státní rodinné politiky je vlastně založena jako kritika nešťastného propojení různých prvků z těchto modelů. Přesto teoretická kapitola slouží jako funkční rámec ostatních kapitol.

Následující kapitoly posuzují sociální občanství z perspektivy jednotlivých aspektů péče. Vzhledem ke konstitutivním hodnotám sociálního občanství – reciprocitě, inkluzi a důvěře (P. Taylor-Gooby. *Reframing Social Citizenship*. Oxford, New York: Oxford University Press 2009: 5–12) – se jedná o téma, které může sloužit a v případě recenzované knihy také slouží jako bod, v němž se jednotlivé aspekty sociálního občanství sbíhají a u nějž je vyloučení z klasických teorií občanství asi zarážející vůbec nejvíc.

Druhá kapitola Aleny Křížkové a Marty Vohlídalové se zaměřuje na trh práce a rovnováhu pracovního a osobního života v ČR v historické perspektivě. Stejně jako ostatní kapitoly, i tato poukazuje na skutečnost, že je mylné nahlížet období 1948–1989 jako homogenní monolit, maximálně rozdělený rokem 1968. Autorky naopak nabízejí vlastní dělení daného období i období následujícího v závislosti na zásadních proměnách sledovaného fenoménu. V jejich případech se podařilo identifikovat pět období (počet se v ostatních kapitolách pochopitelně liší v závislosti na sledovaném aspektu). Kromě legislativních opatření autorky podrobně analyzují i profesionální diskurs, zabývající se kupř. reflexí dvojího břemene či vysvětlováním poklesu porodnosti. Všimají si i proměn v chápání práce u žen (od čistě ekonomického vnímání po zohlednění a ocenění emancipačního rozměru od 80. let 20. st.). V politopadové historii ČR si všimají hluboce genderované struktury pracovního trhu, vyšší nezaměstnanosti žen a v neposlední řadě též skutečnosti, že v ČR má mateřství nejhorší dopad na zaměstnanost žen ze všech zemí EU, s čímž souvisí i nedostupnost částečných úvazků a spíše menší možnost rozhodování o pracovní době. Tyto negativní trendy z pohledu sociálních práv žen jsou připisovány neoliberalismu a konzervatismu české společnosti.

Třetí kapitola se zabývá mateřskou a rodičovskou dovolenou, dávkami a zařízení-

mi pro péči o děti (hl. školkami a jeslemi). Autorkami jsou Hana Hašková, Hana Maříková a Zuzana Uhde. Nejzajímavějším posřhem kapitoly je vystopování negativního obrazu jeslí, jak jej známe z dnešních debat především o Barcelonských cílech EU. Autorky jej nalézají již v 60. letech minulého století, kdy byly jesle, na rozdíl od školek primárně definovaných jako socializační a výchovná zařízení, interpretovány ve vztahu k emancipaci žen negativně. Dále je zmíněna nerovnost mužů v péči o děti v legislativním rámci i v konkrétních sociálních politikách. Kapitola je zakončena vyčerpávající přehlednou tabulkou změn legislativy v letech 1948–2007.

Čtvrtá kapitola Radky Dudové se zaměřuje na míru, v níž jsou ideály sociálního občanství plněny v případě převážně ženských (trvale okolo 90 %) hlav tzv. neúplných rodin. Kapitola je napsána výbornou angličtinou. Sleduje trendy rozvodovosti i změn stavu hlav neúplných rodin (zejména nárůst počtu svobodných matek) stejně jako měnící se odborný diskurs týkající se těchto rodin a jejich postavení ve společnosti. R. Dudová se v závěru vrací k ideálům sociálního občanství a konstatuje, že zkoumané rodiny (a především některé jejich typy) se nacházejí v nejhorší situaci od 50. let. Zároveň si všimá i toho, že v současnosti žádné ženské či genderové skupiny nevytvářejí tlak na změny v daném diskursu a sociální politice, přičemž ženy (a ve výrazně menší míře i muži) v této situaci nemají dostatek časových, finančních ani jiných prostředků k účinné mobilizaci, a jejich sociální práva jsou tak ohrožena. Autorka v závěru předkládá i teoretické uchopení vývoje problematiky, na němž demonstuje propojenost stávajících politik s minulými, propojenost na politické úrovni většinou nereflektovanou.

Pátá kapitola Kateřiny Pulkrábkové se věnuje zmapování proměn statusu romské menšiny na území dnešní ČR. Autorka podává detailní přehled legislativních i politických opatření, jimiž byla situace minori-

ty výrazně ovlivněna, stejně jako výčet neplánovaných důsledků těchto opatření. Věnuje se i vlivu vstupu ČR do EU a nově se objevivšímu diskursu multikulturalismu a sociální inkluze. Spíše než romským ženám se věnuje proměnám romské rodiny, částečně také kvůli nedostupnosti pramenů. Jako jedna z mála přímo reflektuje vstup ČR do EU a jeho dopady na konceptualizaci romské menšiny v diskurzech sociálního vyloučení.

Poslední kapitola Yany Leontiyevy a Michaely Vojtkové pojednává o integraci cizinců/cizinek do základních institucí, jež určují socioekonomický status, jako kupř. systémem sociálního zabezpečení, zdravotnictví či pracovní trh. Tato kapitola je z pochopitelných historických důvodů výrazně kratší a zaměřuje se na současný stav, který je přes svou faktickou nepřehlednost dobře zmapován. Kapitola vybočuje i tím, že se autorky věnují především mechanismům vyloučení ze základních práv obecně, nikoli s důrazem na gender, jak je tomu v některých podobně zaměřených studiích (kupř. S. Hess, A. Puckhaber. „Big Sisters Are Better Domestic Servants?! Comments on the Booming Au Pair Business.“ *Feminist Review* 2004 (77): 65–78, sledující práva tzv. au pair v cílových zemích).

Kniha je spíše souborem textů než kompaktním celkem, o čemž ostatně svědčí i nepřítomnost závěru, který by poznatky jednotlivých kapitol vztáhl k výchozímu teoretickému bodu. Není tak využita příležitost obhájit na základě shromážděných údajů samotný koncept přepracovaného sociálního občanství, ač právě feministický přístup vycházející ponejvíce ze skandinávské aplikace modelu se dočkal ostré kritiky napadající samu myšlenku redistributivních sociálních práv jako rovnocenných s politickými a občanskými právy (J. Klausen. „Social Rights Advocacy and State Building. T. H. Marshall in the Hands of Social Reformers.“ *World Politics* 47, 1995 (2): 244–67). Kromě odpovědi na podobné kritiky chybí i zařazení závěrů studie do kon-

textu EU, který nutně musí vést k redefinici sociálního občanství na národní úrovni, na níž se obvykle zkoumá (M. Roche. „Social Citizenship: Grounds of Social Change.“ Pp. 69–86 in E. F. Isin, B. S. Turner (eds.). *Handbook of Citizenship Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage 2002). V dílčích kapitolách je sice vstup do EU zmíněn (zejména v páté kapitole o romské minoritě), promyšlení prezentovaných kritik a analýz na evropské úrovni ale chybí. Otázka případných dopadů evropského občanství přitom již byla z pohledu genderovaného sociálního občanství studována (U. Gerhard. „Gendered Citizenship: A Model for European Citizenship? Considerations against the German Background.“ Pp. 100–115 in J. Andersen, B. Sim (eds.). *The Politics of Inclusion and Empowerment. Gender, Class and Citizenship*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan 2004).

Oproti první kapitole teoreticky uchopující koncept genderovaného sociálního občanství a prezentující aspirace na obdobně celostní uchopení problematiky napříč ostatními kapitolami působí kniha spíše jako soubor analýz společného teoretického základu, ovšem navzájem přímo nepropojených. Řada zjištění především v kapitole 2 a 3 se kryje a při lineárním čtení tak dochází k četnému opakování. Kniha poněkud kolísá jazykově a co do důkladnosti také v oblasti editace poznámek. Díky své faktografické hutnosti se ale jistě zařadí mezi hojně využívané učební pomůcky a referenční literaturu. Pro získání přehledu o dané problematice se jednoznačně jedná o zásadní příspěvek osvětlující historické souvislosti a připomínající, že k ostrému předělu s komunistickou minulostí nedošlo ani na poli sociální legislativy a politiky, což zásadním způsobem ovlivňuje přístup k základním právům.

Blanka Nyklová

Markéta Škodová et al. *Agenda-setting: teoretické přístupy*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2008, 87 s.

Termín *agenda-setting* zakotvil v anglofonním světě na počátku sedmdesátých let minulého století jako specifické označení teorie vlivu médií na to, o čem lidé přemýšlejí a co je obsahem veřejného a politického diskurzu. Koncept je založen na premise, že ve veřejné sféře se o pozornost uchází mnohem větší počet témat, než kolik jich skutečně může zájem přitáhnout. Hlavní role v procesu nastolování agendy náleží masovým médiím, jež preferencí konkrétních témat silně ovlivňují jejich přítomnost na veřejnosti.

V nejčastěji citované periodizaci mediálních účinků Denise McQuaila spadá koncept *agenda-setting* do třetí fáze, tzv. renesance silných účinků (60. léta – konec 70. let 20. století), kdy se pozornost výzkumníků obrátila především na oblast dlouhodobých efektů médií. Na rozdíl od předchozí fáze, která byla uzavřena v roce 1966 konstatováním Josepha Klappera, že média mají omezenou schopnost vyvolat plánované či spontánní účinky, byla médiím v této epoše připsána moc formovat názorové klima, víru, ideologii či kulturní vzorce. Úvahy o roli médií jako určovatele toho, o čem veřejnost přemýšlí, se však objevily již ve dvacátých letech dvacátého století, například v textech Waltera Lippmanna. Za zakladatele konceptu *agenda-setting* je označována dvojice amerických vědců Maxwell McCombs a Donald Shaw. První výzkumy hledaly zejména potvrzení vztahu mezi pozicemi témat v médiích a pozicemi stejných témat ve veřejnosti. V současnosti zahrnují výzkumy *agenda-setting* analýzy vzájemné interakce politické sféry, médií a veřejnosti.

V českém sociálněvědním diskurzu se koncept *agenda-setting* poprvé objevil až v devadesátých letech minulého století v souvislosti s etablováním mediálních věd